

Kentsel Dışavurumun Sınır Tanımaz Halleri: Sokakların İç Sesleri

Özgün TANGLAY

Endüstri Ürünleri
Tasarımcısı, Mimarlık
Tarihi Anabilim Dalı
Y.L. öğrencisi, Başkent
Üniversitesi Güzel
Sanatlar Tasarım ve
Mimarlık Fakültesi
Araştırma Görevlisi

ABSTRACT

Street Art: Inner Voice of The City

Poster, stencil, stickers, tags, graffiti... Street art is becoming more popular each day all around the world. But is it art or a crime? Independent from the discussions whether vandalism should be considered as an art form or not; my primary research interest is the definition of street art as an urban act and evaluation of it as an unplanned experience of space. Discussing the relationship between city and street art, the key point focused here is the evaluation of this action as one of the visual elements of the "living space" of the city.

Poster, şablon, yapıştırma ya da grafiti... Marjinal sokak sanatı tüm dünyada her geçen gün daha popüler hale geliyor. Ama acaba bu sanat mı yoksa suç mu? Bu sürüp giden bir tartışma, çünkü bazıları onu şehirde çözülmesi gereken bir problem olarak görürken, bazıları da eşsiz bir sanat biçimi olduğunu söylüyor.

Benim araştırmam Vandalizm sanat olarak kabul edilmeli mi, edilmemeli mi tartışmalarından bağımsız olarak marjinal sokak sanatını bir kentsel eylem olarak değerlendirmek ve kent alanının plansızca deneyimlenmesi olarak yorumlamak olacak. Kent ve marjinal sokak sanatı arasındaki ilişkileri tartışarak, bu eylemi "kentten yaşayan alanı"nın¹ görsel elemanlarından biri olarak değerlendireceğim.

Bu çalışma, marjinal sokak sanatına modernist planlamayı eleştiren bir bakış açısıyla yaklaşacak ve modernist önermelere eleştirel yaklaşan

Durumcular (Situationists) ile marjinal sokak sanatçılarının ortak özelliklerini de vurgulayacaktır. Durumcuların bakış açısı, onların yeni tutkuların sınırsız açılımlarıyla örtüşecek şehirler ve çevreler inşa etme çabaları² bağlamında tartışılacaktır.

Kentte "Kaçak" İşaretler

Son 40 yılı aşkın zamandır, bağımsız bir sanat biçimi olarak beliren marjinal sokak sanatı, kamunun görebileceği alanlardaki çeşitli dışavurumcu yasadışı ya da kaçak işaretler olarak tanımlanabilir. Yapıştırma (sticker), poster ve şablon gibi farklı araçlar kullanan ve kent mekanlarını boyayan ya da yerleştirmeler (enstalasyonlar) koyan bu eylemciler sanatçı olmak zorunda değillerdir. Kimi tanınmak için takma bir isim ya da görsel bir simge seçer kendine, kimi politik amaçları doğrultusunda izler bırakır. Sanat olarak tanımlansa

¹ James Donald, 1999, *Imagining the Modern City* (London: Athlone Press), p. 122.

² Simon Sadler, 1998, *The Situationist City* (Cambridge, MA.: The MIT Press), p. 1.

Marjinal sokak sanatı, “planlı ve düzenlenmiş” şehri “ev”e dönüştürmek, kamusal alanda kimlik göstermek ve kamusal alanı yeniden tasarlamaya yönelik bir girişim olarak görülebilir

da tanımlanmasa da “sokaklarda karşımıza çıkan (outdoor)” bu görüntülerden (ilk olarak 1980’lerde New York’lu ressamı ve Parisli şablon (stencil) sanatçıları için kullanılmak üzere dile getirildiği gibi³) “sokak sanatı” olarak söz edilecektir. Bu makalede marjinal sokak sanatının tümü kamusal mekan kullanımına değişik alternatifler sunduğu için çeşitli üretim biçimleri üzerinden gidilecek, çizim, karalama (scribbling), poster, yapıştırma (sticker) gibi teknikler arasında fark gözetilmeyecektir. Çünkü bu makale, basit bir yapıştırma dev boyutlardaki duvar resimlere kadar tüm işlerin ortak özelliğinin, bunların bir şehir planıcısı ya da otorite tarafından tasarlanmamış olması, onların kanun dışı doğası ve bir tür yeraltı (underground) hareketi olması temelinde kurulacaktır.

Bu izlerin üretilme nedeni sanatçının sanatı müzelerden dışarı çıkarma isteğinden, kimlik belli etmeye kadar değişiklik gösterebilir. Kimi tanınmak için bir istek duyuyordur, kimi kamusal bir alanı bir grup ya da kişisel amaçlar için özelleştirmeye çalışıyordu. Pano ve ilan tahtalarındaki legal reklamlara misilleme işler üretmek de bu illegal dışavurum şeklinin varoluş nedenlerinden biri olabilir.⁴

Duvarlar, kayalar, yol işaretleri, panolar, tren vagonları, motorlu araçlar, garaj duvarları, parklar, uygun tuvallere dönüşebilir marjinal sokak sanatı eylemcisi için. Kent duvarları, çöp bidonları, posta kutularıyla kaldırımlar sanatçı/eylemci için boyanacak, yazılacak, yeniden tanımlanacak bir platforma dönüşür. Çünkü marjinal sokak sanatı şehir topraklarının standartlaştırılmış düzenini reddeder.

Sokak Sanatının Mekansal Boyutları

Marjinal sokak sanatı çalışmaları genel olarak çevresinden bağımsız olarak, bir galerideki resimmiş ya da duvardaki bir yazıymış gibi algılanır; ama aslında marjinal sokak sanatının hem fiziksel hem de görünmez davranışsal çev-

reyle direkt ilişkisi vardır.⁵ Bağlam bu işler için önemlidir ve onların mekansal boyutları vardır. İşlevleri kamusal alan üzerinden tanımlanır. Onlar kamusal alanı kitlesel iletişim için bir platform olarak kullanırlar. Kamusal alanı arzuları doğrultusunda koruma, sahiplenme ya da aidiyet için şekillendirirler.⁶

Marjinal sokak sanatı, canlı ve özgün yüzlerinden biridir modern kent kültürünün. Bir kentsel eylem olarak belirir ve gelişimi mekanın plansız deneyimi olarak tanımlanabilir. Bu eylem, kentin yaşayan alanının görsel elemanlarından biridir. Çünkü bu görüntüler şehirde yaratılan ortak deneyimlerin, değerlerin ve tatmin edilmemiş arzuların izleridir.

Marjinal sokak sanatı, modern kentsel stratejilere bilinçli şekilde karşı koymasına rağmen, yaşayan kentin haritalandırılmayan boyutlarının bir elemanıdır; insan faktörünün şehrin fonksiyonel elemanları aracılığıyla kontrol edilemeyeceğinin görsel bir kanıtıdır. Bu eylemcilerin anlatım biçimleri mimari, çevresel ve sosyal bağlamlara sahip olduğundan, onlar çevrelerini dönüştürürler. Bu tavır, rasyonel olarak planlanmış şehrin idealizmini reddederek kent üzerinden harekete geçen ‘Durumcuları hatırlatır. Modern kent stratejilerinin rasyonelliğine karşı koyan Durumcular, “kentin gerçek yaşamının modernlik ve şehirciliğin resmi temsiline (representasyonun) ötesinde bir yerlerde doğduğu”nu savunuyorlardı.⁷

Marjinal sokak sanatı, “planlı ve düzenlenmiş” şehri “ev”e dönüştürmek, kamusal alanda kimlik göstermek ve kamusal alanı yeniden tasarlamaya yönelik bir girişim olarak görülebilir. Susan A. Philips şöyle diyor: “Grafiti kişilsiz mekanlara kişilik kazandırır, kimlik görünümünü inşa eder, kamusal alanı özel mekan haline getirir ve etnik birlik kadar etnik çeşitliliği de destekleyici rol oynar.”⁸ Tüm bölgesel izler, amblemler, duvar (aşk acıları ve ya futbol taraftarlığını duyurmak için yazılanlar dahil), kamusal alandaki özel görüntüler olarak belirirler. Onlar bölgeleri

³ Kirk Semple, 9 July 2004, “Underground Artists Take to the Streets,” The New York Times Late Edition (East Coast), p. B.1.

⁴ The Dictionary of Art, London: Macmillan Publishers, s.v. “graffiti.”

⁵ Eva Cockcroft, John P. Weber, and James Cockcroft, 1977, Toward a People’s Art (New York: Dutton), p. xiii

⁶ Lorri Nandrea, 1999, “Reflections ‘Graffiti Taught Me Everything I Know About Space’: Urban Fronts and Borders,” Antipode Vol. 31 (1), p.113.

⁷ Simon Sadler, 1998, The Situationist City (Cambridge, MA.: The MIT Press), p. 15.

⁸ The Dictionary of Art, London: Macmillan Publishers, s.v. “graffiti.”

imzalarla parçalara ayırırlar. Nancia bu durumu “şehrin tüm çizgilerini yeniden çizmek” şeklinde açıklar. Bu çizgiler, legal ve politik sınırların ve haritada görünen sınırlardan farklıdır. Kamusal alana yapılan bu saldırı, sosyal olarak kabul edilmiş kanalları istila ederek otoriteye meydan okumanın bir yoludur.⁹

Durumcuların bakış açısına göre, mimarlık ve tasarım, dünyanın sterilizasyonunu önermişti ve bu her türlü kendiliğinden oluşu (spontaneity) ya da “oyunculuk (playfulness)”u tehdit ediyordu. Bu eleştirel yaklaşımı göz önünde bulundurarak, marjinal sokak sanatçılarının da “sterilize” edilmiş şehri reddettiklerini ve şehri iletişim için bir araca dönüştürdüklerini söylemek mümkün. Kentsel peyzaj onların kolektif deneyimleri için tuvale dönüşüyor. Marjinal sokak sanatçıları/ eylemcileri ile Durumcular arasındaki ortak özellikler bunlarla sınırlı değildir. Onlar aynı zamanda kentin gücünü kendine karşı silah olarak kullanmaktadırlar. Kirk Semple, NY Times’ta yayınlanan makalesinde sokak sanatçılarıyla yaptığı röportajlara yer vermiştir. Röportajına yer verilen New York’lu sanatçılardan biri, şehir tabelalarını heykellere dönüştürdüklerini, panoları mesajları için kullandıklarını söylüyor ve girişimlerini “şehri kendine karşı kullanmak” olarak tanımlıyor. Durumcular da toplumda devrimsel bir dönüşüme ulaşmak için kitle kültürünün gücünü amaçlarına uygun şekilde aktardıkları için, marjinal sokak sanatçıların bu yaklaşımı onları hatırlatıyor. Durumcular, popüler kültür imajlarını kullanarak, onlar aracılığıyla tüketimin toplum yaşamı üzerinde etkilerini hicvetmişlerdi.¹⁰

Marjinal sokak sanatı/eylemi çalışması, böyle iddiaları var olsa da olmasa da bölgesel kimlik sembolleri olarak görülebilir. Onlar bir bölgenin nirengi işaretleri (landmarks) haline gelirler. Onlar, var olan sosyal gerilimleri yüzeye çıkarır ve görünür kılar, şehrin sosyal ve mekansal düzeninin anlaşılmasını sağlarlar. Durumcuların daha önce de belirttiği gibi, sokaklar, şehirdeki gerçek yaşam alanlarıdır.¹¹ Marjinal sokak sanatı ise çevre ve insan davranışları arasındaki ilişkileri göstererek bu durumu görünür kılar.

Ankara Yaşam Alanlarının Sokak Sanatına Yansımaları

Ankara kent sakinleri çok da alışık değildirler aslında şehirlerinde marjinal sokak sanatı işleri görmeye. Bu durum çeşitli bağlamlarda tartışılabilir, ama şu çok açıktır ki marjinal sokak sanatı işleri üretecek bir çok eylemci grup ya



Resim 1: Pano ve ilan tahtalarındaki legal reklamlara misilleme işler üretmek, bu illegal dışavurum şeklinin varoluş nedenlerinden biri. Ankara’da sokak sanatı gruplarından olan blockfactory’nin eylemlerini web siteleri üzerinden de izlemek mümkün: <http://www.blockfactory.org>



Resim 2: Blockfactory, sanat galerilerinde çerçevelendirilmiş düşünceler yerine sokakta onlarla yaşayan ve ölen işler üretmeyi tercih ediyor

⁹ Lorri Nandrea, 1999, “Reflections ‘Graffiti Taught Me Everything I Know about Space’: Urban Fronts and Borders,” Antipode Vol. 31 (1), p.113.

¹⁰ Simon Sadler, 1998, The Situationist City (Cambridge, MA.: The MIT Press), pp. 15-16.

¹¹ Simon Sadler, 1998, The Situationist City (Cambridge, MA.: The MIT Press), p. 54.



Resim 3: Sokak sanatı, kentsel bir eylem olarak değerlendirilebilir. Blockfactory'nin çalışanlarından biri olan Kemal Sunal şablonu, Ankara'da Ayrancı-Kavaklıdere civarlarında her an karşınıza çıkabilir

da birey bulunmaz bu kentte; zaten yaratılan örnekler de disiplinli şehrin çehresinden hızla silinip gider çok uzun bir yaşam süreci olmaz. Benim amacım şehrin üretken olmayan yapısına karşın Ankara'da eylem yapan iki marjinal sokak sanatı grubunu tanıtmak: Blockfactory ve ITURK.

Ankara'da 2000 yılında kurulmuş "Blockfactory" bir grup genç insandan oluşuyor. Onlar çoğunlukla yapıştırma (stickers) ya da şablon (stencils) gibi; evde hazırlanan ve hızla uygulanan araçlarla çalışıyorlar. Sanatçılar kendi işlerini üretmekte özgürler. Bir anlamda her üyenin işi kendi adına konuşuyor. Grubun ortak kurumsallığından söz etmek zor. Bazı kolektif projeleri de oluyor ama herkes kendi üslubunu yaratmakta özgür. Grup üyelerinin sayısı zaman içinde değişime uğramış ama marjinal sokak sanatı yaratma nedenleri, motivasyonları oldukça tanımlı ve sabit kalmış. Web sitelerinde duyurdukları ortak manifestoları da bunun göstergesi: *"Biz Blockfactory'iz. Kim olduğumuz ve kaç kişi olduğumuz hiç önemli değil ama bildiğimiz ve inandığımız bir şey var ki, sanat galerilerinde çerçevelendirilmiş düşünceler yerine sokakta bizimle yaşayan ve ölen şeyler yapıyoruz. "Bunları" sokağa yapıyoruz; çünkü yaşadığımız zamanın bir parçası olup, dünyaya adımımızı kazımak gibi bir niyetimiz yok. Kamusal alanlarda, iznimiz olmadan, bir sürü reklam, tabela, billboardla*



Resim 4: Genç insanlardan oluşan "Blockfactory" 2000 yılında Ankara'da kurulmuş. Çoğunlukla yapıştırma (stickers) ya da şablon (stencils) gibi; evde hazırlanan ve hızla uygulanan araçlarla çalışıyorlar



Resim 5: 1 TURK kentte "izler" görmek istiyor

karşılaşıyoruz... Sokaklarımızı geri alıyoruz.."12

Grubun kurucusu COBI; Ankara'da sokak sanatı yaratma nedenlerini şöyle açıklıyor:

"Bunu Ankara'da yapıyoruz; çünkü öncelikle burada yaşıyoruz. Bir başka neden de Ankara'nın marjinal sokak sanatı açısından yoksunluğu. Başka şehirlerde pek çok örnekle karşılaşıyoruz, ama Ankara çok bürokratik bir şehir, kamusal binalarla dolu ve devletin varlığını şehirde attığımız her adımda hissediyorsunuz. Biz çoğunlukla zaman geçirdiğimiz alanlarda üretiyoruz; gittiğimiz, ait olduğumuz yerlerde. İşlerimizle Ankara'nın her yerine yayılmak gibi bir çabamız yok. Her ne kadar bu anlayış Türkiye'de pek yaygın olmasa da, bu yaşam alanınızın sınırlarını çizmekle alakalı. Genelde Graffiti metropollerde, göçmenlerin, sorunları ifade edecek insanların olduğu yerlerde var. Ankara memur şehri, biz göçmen sıkıntısı yaşamadık, hissetmedik. Bizim tavrımız tepkiden çok sanat boyutuyla bakmamızdan kaynaklanıyor; sanatsal bir ifade kullanmayı hedefliyoruz. Şu anki sanat çevresine duyduğumuz tepkiden dolayı sokağa yapıyoruz. Biz istiyoruz ki,

yaptığımız şeyi herkes görsün, herkes yorumda bulunabilsin. Sokakta olunca meşrulaşiyor, kapıcısı, taksicisi... Herkesle etkileşime geçiyor. Çünkü onu sokağa çıkardığımız anda yaşamaya başlıyor. Bir anlamda, legal reklamlara illegal yollarla karşıt işler üretmeye çalışıyoruz. Sanatımızın kamu tarafından görülmesini istiyoruz.

Ankara çoğunlukla devlet memurlarının yaşadığı bir şehir; sıkıcı, renksiz ve oldukça disiplinli. Bürokrasi yazılarıyla, mekanlarıyla kendini çok hissettiriyor. Şehirdeki genç nüfusa rağmen Ankara'da yaşayan insanlar alışmışlar disiplinli bir yapıda yaşamaya, özgür değil. "Mini bar" (Ankara'da Tunus ve Bestekar Sokak civarlarında genç insanların buluşup kaldırımlarda içtiği içtikleri kentsel oluşumun adı) - iyi bir örnek genç neslin bu yapıya verdiği tepkiye. İnsanların patladığı ve bunun dışı vurulduğu bir yer. Daha önce şehirde kendimizi ait hissettiğimiz bir yer yoktu. Bu yüzden sokaklara çıktık ve diğerleriyle karşılaştık, yani bizim gibi düşünenlerle."13

"1TURK" ise Ankara'da faaliyet gösteren bir diğer grup. 2001 yılında kurulmuş olan grup, son iki yıldır aktif değil ama gelecek için planları

"Daha önce şehirde kendimizi ait hissettiğimiz bir yer yoktu. Bu yüzden sokaklara çıktık ve diğerleriyle karşılaştık, yani bizim gibi düşünenlerle..."

¹² <http://www.blockfactory.org> [6 June 2005].

¹³ COBI 3 Haziran 2005, yazar tarafından gerçekleştirilen röportaj, bant kaydı, Ankara

“Eylem alanımız, yaşam alanımızla sınırlı değildi. Biz Türk insanların tüketimi deneyimleme şekillerini eleştiren işler üretmeye çalıştık...”



Resim 6: Ankara kent sakinleri marjinal sokak sanatı işleri görmeye çok alışık değiller. 1TURK grubunun ürettiği çıkartmalar da şehrin disiplinli çehresinden hızla silinip gittiği için çok uzun bir yaşam süreci olmamış

var. Grubun kurucu üyesi Kutlu Gürelli, grubu ve şehirle ilgili amaçlarını şöyle açıklıyor:

“Bu başlangıcını şöyle bir anlayıştan alan projeydi: “eğer hiç kimse bizim sokaklarda görmek istediğimiz şeyleri yapmıyorsa, biz de onları kendimiz yaratırız”. Grubumuzun ismini o dönemde reklamcılık alanında moda halini alan “pozitif milliyetçilik” akımına referansla koymaya karar verdik. O dönemde neredeyse her marka TURK kelimesini kullanıyordu adının başında ya da sonunda. Bizim amacımız da alternatif bir marka yaratmaktı. Diğerleri kamusal yerlerin duvarlarını kiralarak reklamlar aracılığıyla bizi kolaylıkla bombardımana tutuyorlardı. Oysa bizim kentte görmek istediğimiz şey “izler”di. Bunu hiç kimse yapmadığı için, biz yapalım dedik. Eylem alanımız, yaşam alanımızla sınırlı değildi. Biz Türk insanların tüketimi deneyimleme şekillerini eleştiren işler üretmeye çalıştık. İşlerimizin mekana özel (site-specific) karakteri de oldukça önemliydi bizler için. Örneğin kredi kartlarını eleştiren yapıştırmalar tasarladık, ATM makinelerine yapıştırmak üzere. Bir diğer örnek

de Ankara'nın karakteristik toplu taşıma araçlarından, eski kırmızı renkli EGO otobüsleri için tasarladığımız yapıştırmalardı. Kampanyanın adı “Super EGO” ydu ve otobüs içindeki insanların iç seslerini görselleştiriyordu: “dokunma!” “yerimi vermeyeceğim” “hayır, pasom yok!” gibi. Bu cümleler o eski otobüslerle özdeşti bizim için ve bir başka medyuma taşındığında anlamsız olacaktı. Pek çok aile memur olduğu için şehirde yaşayan aileler devletin kararlarından birebir etkilenen insanlardı. Bunlar üzerine düşündük ve şablonlar (stencils) hazırladık “yine zam” gibi. “1TURK” ismi de bu tabana oturuyordu ve yerel bağları vardı Ankara’da olmakla. Buradaki problem, Ankara’da, otoritenin bireyleri -politik bir söylemi olsa da olmasa da- kamusal alanlarda aktif olarak görmek istememesiyle ilgili... Ama biz düşüncelerimizi seslendirdik ve varlığımızı gösterdik.”¹⁴

Kentin İç Sesleri

1 TURK ve Blockfactory, şehri bu küçük işlemlerle çoğaltıyor, kimi kent sakinini gülümsetiyor,

¹⁴ Kutlu Gürelli, 6 Haziran 2005, yazar tarafından yapılmış söyleşi, teyp kaydı, Ankara

kimini düşündürüyor, kimini sınırlendiriyorlar. Ama bir şekilde kent sakinleriyle etkileşime geçiyorlar, hem de plansız bir şekilde. Belki bu işler bağırıyorlar, fısıldıyorlar, ama yine de kentin iç sesini duyuruyorlar.

Ankara’da faaliyet gösteren bu grupların ifadelerini de göz önünde bulundurarak, onların girişimleri mekanın bir parçası haline gelme ve Ankara’da yaşam alanlarını tanımlama çabası olarak değerlendirmek mümkün diye düşünüyorum. Onlar, kentsel alanın standartlaştırılmış düzenini reddederek “kentsel karışım (urban mix)”¹⁵ katkıda bulunuyorlar çeşitlilik kazandırıyorlar. Bu durum, şehirdeki insan kitlelerinin objelere indirgenerek matematiksel bir düzenle tasarlanamayacakları anlayışına katkıda bulunuyor. Şehri anlamak için, farkların farkından haberdar olmak gerekiyor.

Kentlerin iç seslerini duymak için, harita analiz etmek yerine sokaklarına dalmalı, orda akıp giden yaşama bakmalı. Marjnal sokak sanatı haritaya bakınca görünmeyen bazı katmanları görünür kılan yollardan biri. Ama şehrin anlatacağı daha pek çok hikayesi var iç sesini dinlemeyi bilenlere...

Kaynakça:

COBI. 3 Haziran 2005. Yazar tarafından gerçekleştirilen röportaj, bant kaydı. Ankara, TÜRKİYE.

Cockcroft Eva, John P. Weber, and James Cockcroft. 1977. Toward a People’s Art. New York: Dutton.

Donald, James. 1999. Imagining the Modern City. London: Athlone Pres.

Gürelli, Kutlu. 6 June 2005. Yazar tarafından gerçekleştirilen röportaj, bant kaydı. Ankara, TÜRKİYE.

Lenz, Michael. September 2001. “Hip-Hop Landscapes.” Journal of Popular Music Studies Vol. 13 (2), pp. 245-248. [date accessed], <http://taylorandfrancis.metapress.com>.

Ley, David and Roman Cybriwsky. December 1974. “Urban Graffiti as Territorial Markers.” Annals of



Resim 7: Yapılan işlerin mekana özel karakteri ITURK için oldukça önem taşıyor

the Association of American Geographers Vol. 64 (4). Grove Art Online. Oxford University Press, 2005. [30 May 2005], <http://www.groveart.com/>

Sadler, Simon. 1998. The Situationist City. Cambridge, MA.: The MIT Press.

Nandrea, Lorri. 1999. “Reflections ‘Graffiti Taught Me Everything I Know About Space’: Urban Fronts and Borders.” Antipode Vol. 31 (1), pp.110-116.

Sandcock, Leonie. 1998. Towards Cosmopolis. Chichester, West Sussex: John Wiley&Sons Ltd.

Semple, Kirk. 9 July 2004. “Underground Artists Take to the Streets.” The New York Times Late Edition (East Coast), p. B.1.

Stocker, Terrance L., Linda W. Dutcher, Stephen M. Hargrove, Edwin A. Cook. Oct. - Dec. 1972. “Social Analysis of Graffiti.” The Journal of American Folklore Vol. 85 (338), pp. 356-366. [30 May 2005], <http://links.jstor.org>.

Storey, Samantha. 26 September 2004. “Download, Peel and Stick, and All the World’s a Gallery.” The New York Times Late Edition (East Coast), pp 2.34.

The Dictionary of Art, London: Macmillan Publishers.

¹⁵ Simon Sadler, 1998, The Situationist City (Cambridge, MA.: The MIT Press), p. 25.